

Література.

1. *Бугроменко В.Н.* Транспорт в территориальных системах. – М.: Наука, 1987. – 112 с.
2. *Тархов С.А.* Эволюционная морфология транспортных сетей. – Смоленск – М.: Универсум, 2005. – 382 с.
3. *Black W.* Transportation: A Geographical Analysis. - New York: Guilford, 2003. – 230 p.
4. *Harrington R.* Transport: Then, Now and Tomorrow // Royal Society of Arts Journal. – 1999. - № 5488 // режим доступу до док: <http://www.york.ac.uk/inst/irs/irshome/papers/carmen.htm>.
5. *Hoyle B., Knowles R.* Modern Transport Geography. 2-nd ed. - London: Wiley, 1998. – 315 p.
6. *Taaffe E., Gauthier H., O'Kelly M.* Geography of Transportation. 2-nd ed. - N.Y.: Prentice Hall, 1996. – 278 p.

І.Г. Савчук

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ

Зараз вже неможливо вивчати економічні процеси у межах тієї чи іншої держави, не беручи до уваги зовнішні чинники, не маючи чіткого уявлення про місце економіки цієї країни у системі світового господарства.

Якщо світові зв'язки виступають у ролі зовнішніх, стосовно державних утворень, то територіальний поділ праці у межах держави найкраще показує вплив агрегованих внутрішніх чинників. Сфера зовнішньоекономічних зв'язків відображає спеціалізацію національних господарств, які формують світовий ринок товарів і послуг. Світовий ринок є важливим об'єктом вивчення економічної географії. На ринках будь-якого рівня відбувається взаємодія попиту й пропозиції, а це дає для економічної географії можливість аналізу географічного розподілу цих двох факторів.

Географія зовнішньої торгівлі є частиною економічної географії. Її *об'єктом* є міжнародний рух товарів та послуг за окремими країнами, їх групах як специфічної форми прояву міжнародного поділу праці. *Предмет* цієї науки – виявлення, пояснення та прогнозування закономірностей територіальної організації зовнішньої торгівлі. *Основні завдання* географії зовнішньої торгівлі полягають у територіально-галузевому аналізі товаропотоків та у дослідженні шляхів надання послуг за їх об'ємом, вартістю і за товарним складом.

Це дозволяє вважати зовнішню торгівлю виразом головних питань соціально-економічного розвитку країни, яка через зростаюче залучення до світогосподарських процесів все більше і більше залежить від міжнародних економічних процесів. Вони формують ту систему відносин між країнами, яка дозволяє найоптимальніше використовувати всі вигоди географічного положення для ефективного функціонування економіки країни. Зовнішня торгівля також впливає на структуру народного господарства, шляхом дії механізму інтернаціональної вартості на кон'юнктуру цін на внутрішньому

ринку країни. Це призводить до зміни вартості робочої сили та сировини, які використовуються у створенні товарів, що направляються за кордон.

Розвиток зовнішньої торгівлі передусім пов'язаний з впливом механізму міжнародного поділу праці, що формує загальнопланетарний ринок товарів та послуг. Сам механізм його дії був відкритий ще А. Смітом і Д. Рікардо і набув сучасного розуміння у працях Гекшера – Оліна.

Міжнародний поділ праці є різновидом територіального поділу праці. Це процес взаємозумовленої спеціалізації окремих країн на виробництві певних товарів і послуг для продажу на світовому ринку, що сприяє створенню системи багатосторонніх зв'язків між країнами. Рівень міждержавних зв'язків відносять до генерального, де виділяються три підтипи: всесвітній; міждержавних об'єднань і власне міждержавний.

Передусім міжнародний поділ праці проявляється у міжнародній торгівлі товарами матеріального виробництва, але включає у себе також і торгівлю послугами. Обсяг зовнішньої торгівлі, її структура і динаміка дуже добре відображають ступінь участі країни у міжнародному поділі праці. Абсолютні показники зовнішньої торгівлі, експорту та імпорту найбільш рельєфно показують економічну спеціалізацію країни на створенні тих чи інших товарів та послуг. При цьому інтенсивність взаємної торгівлі будь-яких двох країн певною мірою відображає ступінь взаємодоповнення їх господарських структур. Збільшення господарської компліментарності досягається за допомогою взаємного поділу праці.

Усе це проявляється у загальному (спеціалізація на великих родах виробництва) – промисловості, сільському господарстві тощо; частковому (спеціалізація на окремих галузях у межах уже згаданих родів виробництва) та одиничному (спеціалізація на окремих стадіях виробничого процесу) поділі праці. Загальний поділ праці на своєму найвищому рівні виявляється у переважному (у порівнянні з іншими країнами) розвитку тих видів трудової діяльності, які забезпечують потреби зовнішнього ринку у продукції промисловості, сільського господарства тощо. Наприклад, для України характерною є спеціалізація на виробництві металургійного комплексу, продукція якого домінує в експорті держави.

Частковий міжнародний поділ праці утверджується тоді, коли країна починає спеціалізуватися на певній галузі або підгалузі у межах роду виробництва. Так, наприклад, наша країна має часткову міжнародну спеціалізацію на виробництві олії соняшnikової (продукція олійно-жирової промисловості).

Найскладнішим є виявлення міжнародного одиничного поділу праці, що проявляється у формі спеціалізації тих підприємств різних країн, пов'язаних між собою стабільною виробничою кооперацією щодо випуску кінцевої продукції. Таке явище найпритаманніше для окремих галузей машинобудування, підприємства яких розміщені у різних країнах світу. Прикладом прояву цього явища в Україні є діяльність окремих підприємств авіаційної промисловості зі складання та збуту літаків спільно з низкою підприємств країн колишнього СРСР, переважно з Росією.

Міжнародний поділ праці за критеріями роду виробництва може типізуватися з галузевої точки зору. За цією ознакою виділяються міжгалузева та внутрішньогалузева спеціалізація окремих країн. Міжгалузева спеціалізація втілюється, наприклад, в обміні продукції окремих галузей промисловості та сільського господарства між Україною та Туркменією. Для внутрішньогалузевої спеціалізації характерним тут є велика питома вага природного газу як сировини, в експорті останньої.

Розширення і поглиблення міжнародного поділу праці відбувається у неоднорідному диверсифікованому та контрастному просторі, яким є поверхня Землі. Гетерогенність проявляється вже у тому, що окремі її ділянки мають різне поєднання природних ресурсів та явищ, що призводить до появи відносного надлишку одних і нестачі інших. Важливу роль у міжнародному поділі праці відіграє еколого-географічна ситуація досліджуваних територій, а особливо прогнозованість можливих ризиків у результаті впливу антропогенного навантаження на геотерію. Таким чином, вже лише фізико-географічне положення призводить до глибокої диверсифікації різних ділянок земної поверхні.

Зовнішня торгівля найбільш рельєфно показує процес спеціалізації, а також сутність відношень і процесів територіальної диференціації географічного поділу праці на міжнародному рівні. Вона ґрунтується на експортному потенціалі країни, під яким розуміють здатність її виробничого комплексу створювати необхідну кількість конкурентоспроможних товарів і послуг для задоволення зовнішніх потреб. Важливе місце тут має використання ідеї інтегрального потенціалу території, який найповніше розкриває важливість зовнішньої ланки господарського комплексу. У свою чергу, це зумовлено різними індивідуальними особливостями включення країни у міжнародний обмін товарами та послугами; рівнем забезпеченості національного господарства власними ресурсами; наявністю на території цієї держави ресурсів, які користуються попитом на світовому ринку; мірою диференціації національного господарства і рівнем його внутрішньої самодостатності; характером економічної політики, що проводиться урядом цієї країни; її зовнішньою спрямованістю тощо.

Між окремими структурними ланками господарських комплексів за допомогою зовнішньої торгівлі формуються нетоварні, прямі виробничі, а також системно-структурні відношення різного ступеня складності на базі домінуючих виробничо-територіальних відносин у межах самих державних утворень, що ще більше ускладнює існуючу функціональну структуру господарського комплексу країни.

Важливе місце у вивченні географії зовнішньої торгівлі займає дослідження залежностей між товарною та географічною структурою розподілу зовнішнього товарообігу. При цьому доцільним є виявлення ролі спільних підприємств та підприємств з іноземним капіталом у зовнішній торгівлі країни із світом. При аналізі сучасної зовнішньоторговельної ситуації, що склалася, особливу увагу слід звернути на канали виробництва, збуту та розподілу товарів та послуг транснаціональних корпорацій, які

особливо активно діють на міжнародному ринку і вже достатньо міцно закріпилися в окремих секторах світової економіки.

Підсумовуючи усе вище сказане, варто виділити три основні напрями географічного дослідження зовнішньої торгівлі:

1) вплив ендогенних та екзогенних суспільно-географічних чинників;
2) аналіз територіального розміщення основних постачальників та споживачів товарів, що поставляються шляхом зовнішньоторговельних операцій;

3) вивчення впливу функціонально-компонентної та управлінської структури зовнішньої торгівлі на розвиток господарства країни.

Використовуючи їх як магістральні напрями можна глибоко розкрити існуючу складну систему чинників функціонування зовнішньої торгівлі.

Л.Ю. Шабашова

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ РОЗСЕЛЕННЯ НАСЕЛЕННЯ

Сучасні уявлення про територіальну організацію розселення населення ґрунтуються на численних напрацюваннях. У вітчизняній економічній географії географія населення як галузь, що вивчає територіальну організацію населення та розселення, почала формуватися ще у довоєнний період. Особливе значення мала геоурбаністика, основи якої були закладені і розвинуті у працях М.М. Баранського, В.Г. Давидовича, Л.Е. Іоффе, О.А. Константинова, Р.М. Кабо, Г.М. Лаппо, О.П. Литовки, Е.Н. Перцика, В.В. Покшишевського, Ю.Г. Саушкіна, Б.С. Хорєва. Особливо інтенсивно дослідження проводилися починаючи з 60-х рр. ХХ ст. (Ю.І. Пітюренко, А.В. Степаненко, П.С. Коваленко, М.Ф. Тимчук, І.А. Фомін, Г.М. Рогожин, Ф.Г. Фтомов, А.І. Доценко) [3].

Територіальна організація населення – одна з головних складових територіальної організації суспільства поряд з територіальним поділом праці, розміщенням продуктивних сил, адміністративно-територіальним устроєм держави, економічним районуванням тощо.

Територіальну організацію населення розглядають у двох аспектах: 1) як процес організації населення на певній території; 2) як результат цього процесу – територіальні системи, пов'язані з населенням (характеризується за показниками: чисельність, щільність, склад населення, мережа населених пунктів, міграції тощо).

Первинною одиницею розміщення населення на будь-якій території є *населений пункт або поселення*. Поселення (населений пункт) – це сукупність матеріальних форм проживання людей, а також місць прикладання праці, об'єктів виробничої і невиробничої інфраструктури, що характеризується